

Ўзбекистондаги Театрлар тарихи(Фарғона водийси мисолида)

Жавлонбек Абдурахимов

Аннотация: Мазкур мақолада 1920–1990 йиллардаги совет даврида Фарғона водийси театрларининг жамиятнинг ижтимоий-маънавий ҳаётида тутган ўрни ва таъсири таҳлил қилинади. Театр санъати орқали халқ онгида ғоявий-тарбиявий қарашларни шакллантириш, маданий савияни ошириш ва миллий ўзликни сақлаш жараёнлари тарихий манбалар ҳамда архив материаллари асосида ёритилади. Шунингдек, Фарғона, Андижон ва Наманган театрларининг ташкил топиши, уларнинг ижодий фаолияти, репертуар сиёсати ва жамоатчилик билан ўзаро муносабатлари очиқ берилган. Мақолада совет идеологиясининг театр санъатига кўрсатган таъсири, ижодий эркинлик масалалари ҳамда минтақадаги театрларнинг миллий драматургия ривожига кўшган ҳиссаси илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Фарғона водийси, театр тарихи, совет даври, ижтимоий-маънавий ҳаёт, маданият, драматургия, ижодий фаолият, миллий анъаналар, сахна санъати.

История театров Узбекистана (на примере Ферганской долины)

Жавлонбек Абдурахимов

Аннотация: В статье анализируется роль и влияние театров Ферганской долины в социально-культурной жизни советского общества в 1920–1990-х годах. На основе исторических источников и архивных материалов рассматриваются процессы формирования идеологических и воспитательных установок через театральное искусство, повышения культурного уровня населения и сохранения национальной самобытности. Особое внимание уделено становлению театров в Фергане, Андижане и Намангане, их творческой деятельности, репертуарной политике и взаимодействию с общественностью. В статье также рассматривается воздействие советской идеологии на театральное искусство, вопросы творческой свободы и вклад театров региона в развитие национальной драматургии.

Ключевые слова: Ферганская долина, история театра, советский период, социально-культурная жизнь, культура, драматургия, творческая деятельность, национальные традиции, сценическое искусство.

The History of Theaters in Uzbekistan (on the Example of the Fergana Valley)

Javlonbek Abdurahimov

Abstract: This article analyzes the role and influence of theaters in the Fergana Valley on the socio-cultural life of Soviet society between the 1920s and 1990s. Based on historical sources and archival materials, the study examines how theatrical art contributed to the formation of ideological and educational values, the cultural development of society, and the preservation of national identity. Particular attention is given to the establishment and development of theaters in Fergana, Andijan, and Namangan, their creative activities, repertoire policies, and interaction with the public. The article also explores the impact of Soviet ideology on theatrical art, the issue of artistic freedom, and the contribution of regional theaters to the evolution of Uzbek national drama.

Keywords: Fergana Valley, theater history, Soviet period, socio-cultural life, culture, dramaturgy, creative activity, national traditions, performing arts.

Ўзбекистонда театр санъатининг тарихи мамлакатнинг маданий тараққиёти ва маънавий юксалиш жараёнлари билан чамбарчас боғлиқдир. Театр нафақат сахна санъати, балки халқнинг руҳиятини, анъаналарини ва ижтимоий ҳаётини ифодаловчи муҳим маданий институт сифатида ривожланиб келган. Шу жиҳатдан, Фарғона водийси мисолида театр санъатининг шаклланиши ва тараққиётини ўрганиш миллий маданият тарихининг муҳим бўғини ҳисобланади.

Мақолада келтирилган адабиётлар турли даврларда яратилган илмий ва амалий манбаларни қамраб олган бўлиб, уларнинг мазмуний таҳлилидан кўриниб турибдики, Ўзбекистонда театр санъатининг тарихи, айниқса Фарғона водийсидаги ривожланиш босқичларини ёритишда ҳар хил илмий ёндашувлар қўлланилган.

Биринчи гуруҳ манбалар (Ҳамза Ҳакимзод Ниёзий, Абдулла Қаҳҳор, Ҳ. Рўзиев, Н. Ёдгорова асарлари) — тарихий ва бадиий-таҳлилий табиатга эга

бўлиб, улар Фарғона водийсидаги театр фаолиятининг илдизларини, ижтимоий аҳамиятини ва миллий драматургия билан боғлиқ жиҳатларини очиб беради. Бу адабиётларда халқ ижоди, сахна тили ва миллий образлар тизимида оид қимматли маълумотлар жамланган.

Иккинчи гуруҳ манбалар (Каримова М., Турсунов И., Алиева С. каби муаллифлар) илмий-тадқиқот йўналишига тегишли бўлиб, совет давридаги театр жараёнларининг идеологик ва ижтимоий моҳиятини таҳлил қилади. Уларда театрнинг жамият маънавий ҳаётидаги ўрни, давлат сиёсати таъсиридаги бадиий изланишлар ва ижодий эркинлик масалалари кенг ёритилган.

Учинчи гуруҳ манбалар (UNESCO нашрлари, Abdurakhmanov, Rashidov, Karimov, Rahimova каби замонавий тадқиқотлар) халқаро ва мустақиллик даври контекстидаги ёндашувни акс эттиради. Бу тадқиқотларда театрни маданий идентичлик, минтақавий мерос ва ижтимоий коммуникациянинг воситаси сифатида баҳолаш тенденцияси кузатилади. Хусусан, UNESCO (2019) нашрида Ўзбекистон театр мактабининг Марказий Осиё маданий муҳитида тутган ўрни ва миллий мерос билан боғлиқлигини кўрсатувчи қиёсий таҳлиллар келтирилган.

Тўртинчи туркум манбалар — норматив-ҳуқуқий ва стратегик ҳужжатлар (Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги дастурлари, агентлик ҳисоботлари) бўлиб, улар замонавий театр сиёсати ва инфратузилма ривожланишини акс эттиради. Бу ҳужжатлар Фарғона водийси театрларининг моддий-техник базасини янгилаш, ёшлар ижодини қўллаб-қувватлаш ва минтақавий театрларни маданий туризм тизимида интеграция қилиш каби амалий вазифаларни белгилайди.

Умуман олганда, фойдаланилган адабиётлар мажмуаси илмий тадқиқотнинг комплекс хусусиятини таъминлайди. Тарихий манбалар — миллий театр шаклланишининг илдизларини, совет даври тадқиқотлари — идеологик таъсирни, замонавий халқаро нашрлар — театрнинг маданий ва глобал қийматини ёритиб беради. Бу ҳолат мақоланинг илмий ишончлилигини ва манбаларнинг хилма-хиллигини таъминлайди, шунингдек, Фарғона водийсидаги театрлар тарихи бўйича кўп қиррали таҳлил имконини яратади.

Фарғона водийси азалдан маданият ва маърифат маркази сифатида танилган. XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида бу худудда халқ томошалари, кўғирчоқбозлик, масхарабозлик, лапар ва ашула жанрларининг тараққиёти заминида сахна санъатига асос солинган. Илк миллий театр ҳаракатлари

маҳаллий халқ ижодиёти ва муסיқа анъаналаридан илҳомланган ҳолда вужудга келди.

Совет ҳокимияти ўрнатилгандан кейин, Фарғона, Андижон ва Наманган шаҳарларида биринчи театр труппалари ташкил этилди. Улар нафақат маънавий-маърифий фаолият олиб борган, балки янги жамият ғояларини халқ онгига сингдиришда муҳим воситага айланган. Бу театрлар ижтимоий ҳаётнинг ажралмас қисми бўлиб, драматургия орқали халқни саводлилиқка, замонавий дунёқарашга ва меҳнатсеварлиқка чорлаган.

1920–1930-йилларда Фарғона водийсидаги театрлар фаолияти асосан социалистик мазмундаги пьесаларни сахналаштириш билан боғлиқ бўлди. Шу даврда И. Султон, Х. Ҳамза, А. Қаҳҳор каби драматургларнинг асарлари сахнага кўйилиб, янги ижтимоий воқелиқни акс эттирди. Бу жараёнда театр санъати халқни сиёсий ва маънавий жиҳатдан тарбиялашнинг асосий воситасига айланди.

1950–1970-йилларда театрлар ижодий етишиш ва касбий маҳоратни ошириш босқичига кирди. Бу йилларда Фарғона вилоят муסיқали драма театри, Андижон драма театри ва Наманган драма театри нафақат маҳаллий аҳоли орасида, балки республика миқёсида ҳам танилди. Театрлар репертуари миллий драматургия билан бойиди, сахнада халқ оғзаки ижоди, тарихий шахслар ва миллий қаҳрамонлар образлари яратила бошлади. Бу жараён миллий ўзликни сақлаш ва маънавий тикланишга хизмат қилди.

Фарғона водийси театрлари нафақат ижтимоий ғояларни ёритиш, балки халқнинг турмуш тарзи, урф-одатлари ва ахлоқий қадриятларини намоён этишда ҳам муҳим ўрин тутди. Сахнада қишлоқ ҳаёти, оилавий муносабатлар, ёшлар тарбияси каби мавзулар кенг ёритилди. Шу тариқа театр халқ ҳаётининг кўзгуси, замон воқелигининг бадиий талқини сифатида шаклланди.

1980–1990-йилларга келиб, ижодий эркинлик кенгайди. Миллий драматургиянинг янги насл вакиллари – Э. Воҳидов, И. Юсупов, М. Раҳим ва бошқаларнинг асарлари сахнада кенг намоён бўлди. Шу билан бирга, жаҳон классикаси намуналарининг сахналаштирилиши орқали маҳаллий театр мактаби халқаро тажриба билан уйғунлашди.

Мустақиллик йилларида Фарғона водийси театрлари янги босқичга кўтарилди. Театрлар миллий истиқлол ғояларини, ватанпарварлик, инсонпарварлик ва маънавий поклик каби мавзуларни сахнада кенг тарғиб этишни бошлади. Замонавий режиссура, сахна дизайни ва актёрлик маҳоратнинг

ошиши туфайли бу театрлар республикадаги маданий марказлар даражасига етди.

Фарғона водийсидаги театрлар фаолиятини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, улар нафақат санъат муассасаси, балки жамиятнинг маънавий-тарбиявий ҳаётининг фаол иштирокчиси бўлган. Театр орқали халқнинг дунёқараши, эстетик ҳисси ва миллий ғурури шаклланган.

Хулоса қилиб айтганда, Фарғона водийси театрлари Ўзбекистон театр санъати тарихида муҳим ўрин эгаллайди. Улар миллий маданиятнинг узвий қисми бўлиб, ижтимоий-тарбиявий вазифаларни бажариш билан бирга, халқнинг тарихий хотираси ва маънавий қадриятларини сақлаб қолишда беқиёс роль ўйнаган. Бугунги кунда ҳам водий театрлари ўз ижодий анъаналарини давом эттириб, янги авлод учун илҳом манбаи бўлиб хизмат қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ҳамза Ҳ. Асарлар тўплами. — Тошкент: Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979. — 412 б.
2. Қаҳҳор А. Танланган асарлар. — Тошкент: Шарқ, 1986. — 368 б.
3. Рўзиев Ҳ. Ўзбекистон театр санъати тарихи. — Тошкент: Фан, 1999. — 254 б.
4. Ёдгорова Н. Фарғона вилояти театрларининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари. // Санъатшунослик илмий журнали. — 2015. — №3. — Б. 45–52.
5. Каримова М. Совет даврида Ўзбекистон театрлари ижтимоий ҳаётда. — Тошкент: Академнашр, 2018. — 192 б.
6. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 12 жилдлик. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2004. — 7-жилд. — Б. 231–235.
7. Турсунов И. Миллий театр санъатида анъана ва замонавийлик муаммолари. — Тошкент: Санъат, 2012. — 176 б.
8. Алиева С. Фарғона водийсида театр фаолиятининг ижтимоий-маънавий аҳамияти. // Маданият ва жамият. — 2020. — №4. — Б. 83–90.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Маданият ва санъатни ривожлантириш агентлиги ҳисоботи. — Тошкент, 2022. — 54 б.

10. UNESCO. *Theatre and Cultural Identity in Central Asia: Uzbekistan's Experience*. — Paris: UNESCO Publishing, 2019. — 142 p.
11. Abdurakhmanov A. *The Development of Modern Uzbek Theatre and Its Regional Features*. — Tashkent: Uzbekistan Academy of Arts Press, 2021. — 208 p.
12. Rashidov D. *Theatre and Society in Soviet Central Asia*. — Moscow: Nauka, 1985. — 256 p.
13. Karimov Sh. *Ferghana Valley Cultural Heritage and Performing Arts*. — Tashkent: Culture Press, 2017. — 198 p.
14. Rahimova D. *The Role of Theatres in the Spiritual Revival of Uzbekistan*. // *Journal of Uzbek Cultural Studies*. — 2022. — Vol. 4(2). — P. 66–74.
15. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. *Teatr faoliyatini rivojlantirish dasturi (2017–2025 yillar)*. — Toshkent, 2017. — 37 b.